

guče je hitno dovođenje bugarskih snaga na nepr. južno krilo sremskog fronta. Između Bosuta i Drave nema promene situacije.

Front na Dravi.

Sa potpunim zamrzavanjem Drave treba očekivati oživljavanje aktivnosti neprijateljskih izviđačkih patrola i udarnih grupa preko Drave prema j. Osnovna zamisao napada do sada još nejasna.

K-da XXXIV AK, Ic
pov. 45/45, potp. (Vortman),¹⁹ por.

BR. 194

IZVEŠTAJ KOMANDE 2. OKLOPNE ARMIJE OD 6. JANUARA 1945. KOMANDANTU JUGOISTOKA O EVAKUACIJI FOLKSDOJCERA I PRIVREDNIH DOBARA, O PRIKUPLJANJU I OTPREMANJU CELOKUPNE ŽETVE I REKVIZICIJAMA U SREMU U POSLEDNjem KVARTALU 1944. GODINE¹

Kom. za rat. zl.² br. 16906/11
Strogo poverljivo!

**Komanda 2. oklopne armije
IVa/O. Qu/Qu 2 Str. pov. br. 006/45**

A. H. Qu, 6. 1. 1945.
Koncept
7 *primeraka*
7. *primerak*

Sadržaj: Mere za evakuaciju u Sremu

Veza: F. S. K-t Jugoistoka, O. Qu./Qu. 2

Str. pov. br. 2482/44 od 10. 10. 1944.³

K-dantu Jugoistoka (K-di Grupe armija »F«), O. Qu.

¹⁹ Wortmann. Redakcija milje mogla da ustanovi njegovo ime.

¹ Kopija originala (pisanog na mašini) u AVII, Ndf, reg. br. 32—1, k. 5. Ovaj doikumenat se nalazi i kao snimak u AVII, NAV-T-313, r. 212, s. 7475643—60.

² Komisija za ratne zločine. Bliže o formiranju te komisije vidi dok. br. 17, objašnjenje 2.

³ To je naređenje komandanta Jugoistoka od 10. oktobra 1944. K-di 2. OKA za preduzimanje mera u vezi evakuacije i rekvizicije istočno od linije: ušće Drine — Erdevik — Ilok — Bačka Palanka — Kula (AVII, NAV-T-311, r. 190, s. 390).

I. Organizacija komandovanja i zadatak

Neposredno posle premeštaja komandnog mesta armije sa srpske na hrvatsku teritoriju, K-da 2. OkA, s obzirom na razvoj taktičke situacije, preduzela je prve pripremne mere za evakuaciju severoistočnog dela armijskog područja. Početkom oktobra, s obzirom na događaje kod Beograda i u Banatu i na najavljeno preuzimanje komande na odseku Dunav — Tisa, kao i na predstojeću evakuaciju folksdojčera iz ist. Srema, utvrđene su detaljno sa svim učesnicima sve potrebne mere u duhu postojećeg plana. Za izvršenje ovih mera nač. pozadine K-de 2. OkA odredio je potpukovnika Kizova⁴, načelnika intendantskog odeljenja armije, koji mu je bio potčinjen i za koga je formiran posebni štab za evakuaciju. Kada je 2. OkA, shodno gore navedenoj zapovesti k-ta Jugostoka, dobila zadatak da na hrvatsko-mađar. teritoriji istočno od linije: ušće Drine — Erdevik — Ilok — Palanka⁵ — Kula pokupi i skloni stoku i žetvu kako bi se time obezbedilo, u prvom redu, snabdevanje trupa, tada su odmah u tome cilju izdate potrebne pripremne zapovesti. Za navedeno područje određen je potpukovnik Kizov, s tim da je za njegovo komandno mesto, kome je između ostalog bio pridat jedan intendant i jedan poljoprivredni stručnjak, određena Ruma.

Njemu su bili potčinjeni:

786, a u početku i 766. intendantska četa,

Pomoć, štab za evakuaciju »Istok« pri Štabu komandanta Srema, sa 7 ispostava,

9 poljopriv. referenata, čiji je broj, na traženje Armije, povećan na 27.

Teritorijalna nadležstva bila su dužna da izvršavaju sve direktive Štaba za evakuaciju po svim pitanjima prikupljanja i sklanjanja dobara. Istovremeno je, proširenjem pomenutog naređenja na preostali deo područja k-ta Srema, zadužen istim zadacima Štab za evakuaciju pri toj komandi.

Pojedini štabovi imali su sledeće zadatke:

a) Da potpomažu evakuaciju folksdojčera kao i onih lica koja nisu folksdojčeri ali su se dobrovoljno priključili evakuaciji;

b) da prikupljaju i sklanjaju konje, stoku, živinu i poljoprivredne mašine evakuisanog življa;

c) da oduzimaju i ostale konje i stoku uz izdavanje potvrda za rekvirirana dobra;

d) da prikupljaju i sklone celokupnu žetvu;

⁴ Helmut (Helmuth Kiesow)

⁵ Odnosi se na Bačku Palanku.

e) da sklanjaju, odnosno evakuišu, sva vojna i ostala evakuaciona dobra.

Od prikupljenih dobara trebalo je, po mogućstvu, konje predati trupama. Tako je isto trebalo prvenstveno postupiti sa zalihama stoke i žitarica, a sva ostala dobra trebalo je evakuisati u zapadnu Hrvatsku ili na teritoriju Rajha. Sve seme suncokreta, kao i poljoprivredne mašine folksdojčera trebalo je bez izuzetka prebaciti u Rajh, a vojnu i ostalu evakuacionu imovinu trebalo je transportovati shodno odgovarajućim specijalnim direktivama.

U daljem toku odstupanja, komandno mesto Kizova premešteno je 20. 10. 44. u Šid i 29. 10. 44. u Vinkovce, gde je ostalo sve do završetka njegove akcije 7. 12. 44. 27. 10. 44. Stab Kizova dobio je zadatak da primi poslove Štaba za evakuaciju koji se nalazio pri k-tu Srema, pošto je, usled povlačenja fronta, nastupila potreba da se svi evakuacioni poslovi koncentrišu pod jedno rukovodstvo, te je na taj način Pomoć.⁰ štab za evakuaciju »Zapad« pri k-tu Srema, sa svim svojim potčinjenim ispostavama, stavljen pod komandu Kizova. 4. 11. 44. Štab Kizova stavljen je pod komandu LXVIII AK, kome je stavljeno u zadatak da rukovodi celom akcijom evakuacije na području toga korpusa. Posle premeštanja Komande LXVIII AK, rukovođenje evakuacijom prešlo je na Grupu »Kibler«.⁷

II. Evakuacijom folksdojčera rukovodio je opunomoćenik rajhsfirera SS za Hrvatsku, sa kojim je još 23. 9. 1944. uspostavila vezu K-da 2. OkA. Sremska teritorija bila je podeljena na tri evakuacione zone, od kojih se prva poklapala sa onom koja je pomenuta u gore navedenoj zapovesti k-ta Jugoistoka, dok su se ostale dve protezale između Save i Drave i bile jedna od druge odvojene linijom Vukovar — Vinkovci — Vrpolje. Ukupan broj folksdojčera u sve tri zone, koje su prema zapadu bile ograničene linijom Vrpolje — Đakovo — Našice — Donji Miholjac, iznosio je, po proceni, okruglo i 150.000 lica. Za evakuaciju prve zone izdata je zapovest 4. 10. 1944.,⁸ za evakuaciju druge, južno od linije Vukovar — Vinkovci — Vrpolje, 13. 10.⁹ a za evakuaciju treće zone 22.

⁰ pomoćni

⁷ Kibler

⁸ Redakcija ne raspolaže tim dokumentom. U AVII nalazi se naređenje K-de 2. OkA od 7. oktobra 1944. (NAV-T-313, r. 200, s. 7461466) koje se odnosi na evakuaciju folksdojčera istočno od linije Sremska Mitrovica — Banoštor. Moguće je da je datum u dokumentu pogrešno napisan.

⁹ Vidi AVII, NAV-T-313, r. 200, s. 7461478.

10. 1944.¹⁰ Evakuacija je uglavnom bila okončana do 7. 11. 44; do toga roka bilo je evakuisano ukupno oko 90.000 lica. Ostatak folksdojčera sačinjavala su lica koja su se nalazila na službi u Vermahtu, policiji, SS-jedinicama i teritorijal. straži ili su bila upisana u spiskove folksdojčera, ali nisu bila ubedeni Nemci i nisu pokazala želju da se u časovima opasnosti izjasne kao folksdojčeri. Evakuacija folksdojčera bila je stalno pod kontrolom Armije i štabova za evakuaciju i potpomagana je svim silama, dodeljivanjem transportnog prostora, životnih namirnica i sanitetskog materijala. Po završetku njihove evakuacije, opunomoćenik rajhsfirera SS dobio je nov zadatak, da izvrši evakuaciju područja oko Osijeka, koje je bilo samostalno evakuaciono područje, pošto su se pojedini njegovi organi, kao sreska žandarmerija u Rumi, svojom energičnom saradnjom na poslovima evakuacije već pre toga bili istakli.

III. Sklanjanje i evakuacija imovine folksdojčera.

U početku rada Štaba za evakuaciju, taktička situacija nalazila se već u takvom stadiju da se planska evakuacija istočnog Srema mogla izvršiti samo prema datim uslovima, evakuacija folksdojčera bila je u punom jeku, sa područja pored Dunava, folksdojčeri su, pod utiskom glasina i događaja u Banatu, u većini slučajeva pobjegli u paničnom strahu, tako da u Hrvatskoj nije bilo moguće izvršiti po planu evakuaciju tamošnje narodnosne grupe. Također je bio pobjegao i veliki deo rukovodilaca nem. narodnosne grupe, a povukle su se i teritorijal. straže, tako da je bogata i dragocena imovina folksdojčera na ovome području (po njihovim podacima okruglo 28.000 svinja, 5000 goveda, 15880 tona pšenice, 4.740 tona suncokreta) ostala bez nadzora i čuvanja. Tako je u mestima duž puta Zemun — Petrovaradin lutala mnogobrojna stoka bez gospodara, koja je bila prepuštena pljački isto kao i velike količine žitarica, koje su se nalazile, još neutovarene u džakove, po pojedinim imanjima. Pošto se sav transportni prostor na železnici morao upotrebiti za evakuaciju u Rajh samih folksdojčera, to je Štab za evakuaciju mogao da radi uglavnom na prikupljanju ostavljene krupne stoke.

Već je u toku prvih 6 dana na evakuacionom području pokupljeno i evakuisano: 4389 goveda, 4.474 svinje, 581 ovca i 181 koza. Nasuprot ovome, uspelo je da se pokupe i evakušu samo neznatne količine žita i suncokreta. Rad na planskoj evakuaciji dobara mogao je otpočeti tek po prebacivanju

¹⁰ Detaljnije o zapovesti od 22. oktobra 1944. vidi AVII, NAV-T-313, r. 200, s. 7461720—3.

Štaba za evakuaciju u Šid, odnosno u Vinkovce. Pa i tada se još nailazilo na znatne teškoće. Usled evakuacije folksdojčera pre sklanjanja njihove imovine, i usled smeštaja u kasarne teritor. straže, nije bilo više one pomoćne radne snage, koja je bila potrebna pri evakuaciji, kao ni lica koja bi mogla dati podatke o imovini folksdojčera. Pokušaji da se pomoću lica teritor. straže koja su se nalazila na odsustvu prikupljaju podaci o imovini folksdojčera, koja je u međuvremenu u mnogome već bila opljačkana, u cilju da se ista pronade i evakuše, dali su samo neznatne rezultate. Pozvani folksdojčeri radili su protiv svoje volje i koristili bi prvu priliku da se priključe svojim porodicama. Neshvatanje ozbiljnosti situacije i sebični zahtevi prilikom određivanja visine odštete koju su očekivali za svoju imovinu, ometali su izvršenje mera o evakuaciji. Već 8. 10. podneti zahtevi Armije da se na radištimu zadrže najvažnije folksdojčerske zanatlije i stručnjaci, naročito pekari, mlinari, kasapi, mlekari i stočari, nije usvojen. Folksdojčerska zadruga »Agrarija« predala je svoje zalihe hrvatskoj državnoj zadruzi »Depos«. Ona je time, doduše, izravnala svoje obaveze prema njima, ali je ujedno i oštetila Rajh za te količine žita, jer su Hrvati dopuštali da se iznosi iz zemlje samo folksdojčerska imovina. Transportovanje dobara vršeno je uglavnom železnicom, a samo delimično kamionima. Skoro celokupna krupna stoka oterana je u stadima, pa je preko prihvatnih stočnih stanica predata ili intendantskim službama Armije van evakuacione zone, ili upućena privrednim ustanovama u Rajhu.

Preko 800 tona žetvenih prinosa, većinom suncokreta, evakuisano je dunavskim šlepovima.

IV. Odnos sa hrvatskim nadležstvima

Uredbom poglavnika od 14. 10. 44. proglašeno je opsadno stanje na teritoriji istočne Hrvatske;¹¹ na toj teritoriji zavedena je vojna uprava i za šefa te uprave postavljen je hrvatski general Gustović.¹² Izvršnu vlast na ovoj teritoriji vršio je u prvo vreme komandant 68. armijskog korpusa, a docnije general Kibler. Pre nego što je general Gustović stigao u Vinkovce, sedište štaba, morala su biti raščišćena mnoga pitanja sa raznim hrvatskim ustanovama. Pomoću svesrdnog i uspešnog posredovanja Nemačkog poslanstva, koje je u evakuacionu zonu uputilo načelnika Trgovinsko-političkog odeljenja,

¹¹ Redakcija ne raspolaže tom uredbom.

¹² Artur. Po presudi Vojnog veća Vrhovnog suda Demokratske Federativne Jugoslavije od 22. septembra 1945, osuđen je, kao ratni zločinac, sa još 16 generala, pukovnika li ustaških funkcionera, na smrt streljarujem (*Politika*, beogradsko izdanje, od 23. septembra 1945).

savetnika poslanstva dr Kina,¹³ sa zadatkom da se posavetuje po pitanjima koja čekaju rešenje i da potpomogne da se sprovedu hitne mere, a u istom cilju uputilo je inženjera Klause¹⁴ u K-du 2. OkA, odnosno u Štab za evakuaciju, uspelo je da se uvek postigne potreban sporazum sa hrvatskim vlastima. U vezi tih poslova zaslužuje naročito priznanje hrvatski pukovnik Voska¹⁵ u Sidu, koji je davanjem radne snage i obaveštenja o imovini folksdojčera vrlo mnogo doprineo da se ista pronade i evakuiše. Također je i general Gustović pokazao puno razumevanje za važnost pitanja o prikupljanju evakuacionih dobara i starao se da se zadovolje nemački zahtevi. Svi sporovi i sve razlike u mišljenjima rešavani su sa njim lično odmah na licu mesta, tako da su izbegnuta ozbiljna međusobna trvenja.

I pored toga, nemačko-hrvatska saradnja bila je ometana time što je general Gustović tolerisao često pasivno, a delimično čak i protivničko držanje svojih potčinjenih organa u tako zategnutoj vojnoj i političkoj situaciji. Sem toga, dešavale su se česte intervencije hrvatskih centralnih ustanova u Zagrebu protivu mera koje je general Gustović naredio, pa ipak on nije ništa učinio protiv toga, iako je bio ovlašćen. Dalje, bilo je poznatih trzavica i u samoj hrvatskoj državnoj organizaciji. Zbog toga su ostale bezuspešne sve odluke, koje su doneli predstavnici nemačkog poslanstva i 2. OkA na zajedničkom sastanku 6. 11, da se evakuišu i hrvatske zalihe stoke i žita. Umesto toga je izdat nalog hrvatskim vlastima da one same izvrše evakuaciju tih svojih dobara, ali i tada nije bilo vidnog uspeha. Mada je bilo dovoljno vagona za evakuaciju (takozvanih »Kroacija«-vozova), ipak hrvatske vlasti u Vukovaru, Vinkovcima i Osijeku nisu bile u stanju da obezbede potrebnu radnu snagu za vršenje evakuacije i utovar u vozove. Ponude ovog Štaba za evakuaciju, da sa svoje strane potpomogne i ubrza evakuaciju, odbačene su sa obrazloženjem da su hrvatske organizacije u stanju da same sve evakuišu. Hrvatsko stanovništvo, sa malim izuzecima, nije napuštalo ugrožene oblasti. Usled intervencije generala Gustovića, iako je u početku bio dao za to svoj pristanak, nije došlo ni do izvršenja zapovesti komande LXVIII arm. korpusa od 10. XI 44,¹⁶ da se bar iza glavne borbene linije evakuiše jedna zona od 5 km širine. Tako je Štabu za evakuaciju preostalo samo to da prikuplja i evakuiše samo imovinu folksdojčera, pri čemu se često znatne zalihe nisu mogle

¹³ Kühn. Redakcija nije mogla da ustanovi njegovo ime.

¹⁴ Redakcija nije mogla da ustanovi njegovo ime.

¹⁵ Verovatno: Dragutin.

¹⁶ Redakcija ne raspolaže tim dokumentom.

evakuisati zbog toga što su hrvatske vlasti osporavale da su ta dobra faktički pripadala folksdojčerima. Naročito je imalo štetne posledice to što hrvatske vlasti, i pored svih traženja našeg štaba za evakuaciju, nisu ništa preduzele da se evakuše preko 1000 vagona natovarenih konopljom u Vukovaru. Usled ovog neplanskog rada hrvatskih nadležstava, došlo je na kraju dotle da je 9. 12. 44. više vagona novih poljoprivrednih mašina dovezeno na područje Vinkovaca, iako se naš Štab za evakuaciju sa velikom mukom trudio da sve poljopriv. mašine i alat evakuše sa tog područja.

V. Rezultati

1) I pored svih teškoća, količina evakuisanih dobara bila je znatna. Štab za evakuaciju potpukovnika Kizova i Štab za evakuaciju pri k-tu Srema su iz evakuacione zone evakuisali:

- a) *Stoke:* 11.569 goveda
12.936 svinja
5.740 ovaca
384 koze
6 vagona živine

b) *Konja i zaprega:*

U prvim danima novembra Komanda LXVIII arm. korpusa prikupila je na svom području 1000 zaprega u cilju bolje pokretljivosti trupa. Sem toga, Štab Kizova evakuisao je još 75 konja, većinom priplodnih pastuva.

- c) *Žita:* 2889 tona pšenice
568 tona raži, ječma i zobi
138 „ kukuruza
2339 „ suncokreta
181 „ lanenog semena
140 „ semenja
247 „ raznih poljoprivrednih proizvoda (konoplje, kudelje, hmelja, slada, soje, pasulja itd.)

d) *Hrane:*

125,4 tona (suvog voća, šećera, margarina, marmelade, testenina itd.)

e) *Oružje, municija i oprema:*

- 28 vagona skupocene avionske municije
3 vagona oružja i opreme.

f) *Odeća i koža:*

56 tona odeće
4 tone kože i pogonskih kaiša
1 vagon krzna i kožica
1 vagon krpa.

g) *Motorna vozila i bicikli:*

12 vagona neispravnih motor, vozila
1 vagon bicikla.

h) *Zalihe »Bata«¹⁷ fabrike:*

oko 2000 auto-guma
35 tona buna-gume
90 „ stare gume
50 „ čadi
75 „ hemikalija.

i) *Strugara u Mitrovici:*

svi električni motori
16 skupocenih mašina.

k) *Ostalo:*

60,27 tona sapuna i sapunskog praška
75 — „ kućnog nameštaja
3 — „ proizvoda od drveta
60,8 „ drvenih šper-ploča
30 — „ hartije i džakova od hartije
45 „ kudeljnih džakova
27 „ ambalaže
104 vagona mašina, motora i agregata
47 tona bakra i plavog kamena
27 „ antimona
84 tone veštačkog đubriva i kalijuma
5 „ špiritusa
45 „ ulja i masti
7 „ boja
4 „ arhive i štamparije folksdojčera.

¹⁷ To je veliki gumarško-obučarski **akcionarski kombinat (sada: Borovo)**, čiji su vlasnici bili braća Bata, čehoslovački državljani. Jan Bata, jedan od vlasnika, emigrirao je u Braziliju, i njega su češke vlasti, u odsutnosti, osudile 3. maja 1947. na 15 godina zatvora. Generalnog direktora, dr Tomislava Bulata, i tehničkog direktora, ing. Radoslava Lorkovića, jugoslovenski sud osudio je na smrt zbog saradnje s okupatorom, a fabrika u Borovu i sve njene filijale širom zemlje su konfiskovane (vidi *Politiku*, beogradsko izdanje, od 13. aprila, 4. maja i 29. novembra 1945).

2) Sem toga, ispostava generala za transportnu službu u Vinkovcima, u vremenu od 6. 11. do 7. 12. 44, ukupno je evakuisala 1.428 vagona vojne imovine, ili takvih dobara koja su morala biti evakuisana. Sa ovim transportnim sredstvima bilo je prvenstveno evakuisano 9.921 tona onih vojnih dobara koje je 20. 10 prijavio Štab za evakuaciju pri k-tu Srema i to ukoliko ista nisu bila data trupama za pokrivanje njihovih potreba, ili, ukoliko ista nije evakuisao Štab za evakuaciju potpukovnika Kizova, odnosno ukoliko ih same trupe pri svome premeštanju nisu sa sobom ponele.

3) Dalje, sa područja ove evakuacione zone snabdevale su se i trupe, i to za sve vreme dejstvovanja ovog štaba. Usled nedostatka tačnih podataka, kao i zbog stalnog pokreta trupa, nije moguće da se navedu ni približne cifre o tome. Štab Kizova izdao je neposredno za snabdevanje trupa u evakuacionoj zoni:

mnogo živine (za bolnice)
 25 vagona goveda
 30 vagona svinja
 920 tona pšenice
 241,6 tona ostalog žita
 15,2 tona hrane
 3 vagona sapunskog praška
 1 vagon dasaka

9.000.000 cigareta.

Mlin u Rumi, koga je ovaj štab osposobio za rad, snabdevao je trupe brašnom.

4) Sa mađarske teritorije, istočno od linije Palanka — Kula, znatne količine zaliha nisu mogle biti evakuisane. Dobra koja su tamo prikupljena predana su skoro isključivo trupama za njihovo redovno snabdevanje.

Za Komandu Oklopne armije
 načelnik pozadine

...¹⁸

Dostavljeno^v
 radi znanja:

Nem. poslanstvu	2	prim.
Načelniku	3	„
A Wi Fii ^{1u}	4	„
IVa	5	„
O. Qu/KTB	6	„
Qu 2 (kon.)	7	„

¹⁸ Nečitak paraf. Načelnik pozadine bio je tada Hans Ginter Lasman (Hans Günter Lassmann).

¹⁹ Armeewirtschaftsführer (armeiviirtschaftsleiter — načelnik ekonomskog — intendantskog — odeljenja armlije).